

МУЗИКА АЙНУРІВ

Був собі Еру, Єдиний, котрого на Арді величають Ілуватаром. І спершу сотворив він айнурів — Святих, котрі стали нащадками думки його та пробували з ним іще до сотворення всього іншого. І заговорив до них Еру, оповістивши музичні теми; і заспівали вони для нього, і возрадувався він. Проте довгий час айнури співали поокремо чи по кілька разом, а решта слухала; бо кожен із них збагнув тільки ту частину духу Ілуватара, з якої народився, а чуття братерства приходило дуже повільно. Утім, слухаючи, вони сподоблювалися щораз глибшого розуміння, і співи їхні ставали дедалі злагодженишими та гармонійнішими.

І сталося так, що Ілуватар скликав усіх айнурів і сповістив величну музичну тему, відкривши перед ними речі прекрасніші та дивовижніші, ніж явлені доти; і пишнота її вступу та розкіш фіналу так приголомшили айнурів, що вони поклонилися Ілуватарові й замовкли.

Тоді мовив до них Еру:

— З наспіву, що його сповістив вам, волюю, щоби ви у співзвуччі сотворили Величну Музику. Запалив я вас Пломем Незнищеним, відтак нехай відкриються сили ваші й нехай кожен на власний розсуд прикрасить сей наспів своїми думками. Я ж сидітиму, і слухатиму, і радітиму, що через вас велична краса пробудилася в пісні.

Тоді голоси айнурів, неначе арфи та лютні, сопілки та сурми, віоли й органи, немов незчисленні хори словоспівців, почали витворювати з наспіву Ілуватара величну музику; і зазвучали нескінченні, взаємозмінні, поєднані у співзвуччя мелодії, і нечутно розтеклися висотами та глибинами, й усі закутки оселі Ілуватара сповнилися ними до краю, і музика разом із відлунням вихлюпнулась у Порожнечу, і порожнечі не стало. Звідтоді айнури ніколи не створювали нічого подібного, та сказано, що після закінчення днів хори айнурів і Дітей Ілуватара скомпонують для Еру ще прекраснішу музику. Тоді теми Ілуватара буде зіграно правильно, і вони, щой-

но злетівши з уст, стануть Буттям, тоді всі доконечно зрозуміють його задум і кожен осягне тямущість іншого, тоді Ілуватар із великої радості наділить думки творинь своїх таємничим огнем.

Але на ту пору Ілуватар сидів і дослухався, і тривалий час музика здавалася йому гарною, бо не було в ній фальшу. Та в той час, як розвивалася музична тема, в серці Мелкора зародилося бажання вплести в неї дещо з власних задумів, відмінних од наспіву Ілуватара; так він прагнув помножити значущість і славу відведеної йому партії. Адже він був обдарований найбільшими силами та знанням і почасти володів дарами усього братства. Тому що йому кортіло втілити власні творіння і тому що його дратувала незаповнена Порожнеча, на яку, здавалося, Ілуватар не зважає, він часто самотиною добувався до безодень, шукаючи Незнищений Пломінь. Мелкорові не вдавалося знайти Вогню, бо Вогонь був із Ілуватаром. Але в часи самотніх шукань у його голові зародилися думки, не схожі на думки решти братства.

Деякі з цих помислів він увіткнув у свою музику, і навколо нього відразу ж виник дисонанс, і чимало айнурів, котрі співали поблизу, збентежилися, й у думки їхні закрився безлад, і музика обірвалася. Декотрі айнури, замість дотримуватися власних міркувань, почали вторувати Мелкорові. Тоді дисонанс розрісся, а чутні попервах мелодії потонули в морі бурхливого шуму. Ілуватар же сидів і дослухався, а довкола його трону мовби нуртувала шалена буря, мовби темні хвилі боролися одна з одною в нескінченному непогамовному гніві.

Тоді підвівся Ілуватар, і айнури відчули, що він усміхається; і підніс він ліву руку свою, і нова тема, схожа й не схожа на попередню, залунала посеред бурі, зібравшись на силі й творячи новітню красу. Та Мелкорів дисонанс знову зметнувся шумливо і вступив у борню з нею, і вдруге поміж звуками зчинилася війна, бурхливіша навіть, аніж раніше, і багато айнурів збентежилось і припинило співати, і Мелкор переміг. Тоді знову підвівся Ілуватар, і айнури відчули, що обличчя його суворе; і підніс він правицю свою, і — о, диво! — посеред бентеги зринула третя тема, геть не схожа на інші. Бо спершу здавалася вона легкою та приємною, дзвінким плином ніжних звуків у витончених мелодіях; але її не можна було заглушити, вона-бо ввібрала в себе могутність і глибочінь. І от, урешті, перед тронем Ілуватара линуло водночас

начебто дві окремі, цілком різні мелодії. Одна — глибока, об'ємна та прекрасна, проте повільна і змішана з безмежним смутком, який головню й породжував її красу. Друга ж тепер досягла своєї цілісності, проте була галасливою, суєтною і багаторазово повторювалась; і не було в ній гармонії, а тільки шумливий унісон, як-от ревіння багатьох сурм, які награють лише кілька нот. І намагалася вона несамопитим своїм звучанням поглинути іншу мелодію, але та інша перебирала її переможні ноти і влітала їх у власний урочистий візерунок.

У розпал цієї боротьби, після того як чертоги Ілуватара здригнулись і тремтіння вихлюпнулося у дотепер незворушну тишу, Ілуватар підвівся втретє, і обличчя його було жахливе. Тоді він здійняв угору обидві руки і єдиним акордом, глибоким, як Безодня, високим, як Небосхил, пронизливим, як світло очей Ілуватара, обірвав Музику.

Потому заговорив Ілуватар, мовивши:

— Могутні айнури, і Мелкор — наймогутніший серед них; але нехай знають він і решта айнурів: я, Ілуватар, явлю вам усе, що ви заспівали, щоби ви побачили сотворене. Ти ж, Мелкоре, збагнеш, що я абсолютне джерело музики, і нікому не дано ні зіграти інакшу мелодію, ні, всупереч мені, змінити суццю. Той же, хто зважиться на це, стане моїм інструментом для сотворення таких дивовиж, які й на гадку йому не спадали.

Айнури перелякалися, та наразі не осягнули звернених до них слів; а Мелкора переповнив сором, із якого постав затаений гнів. Однак Ілуватар підвівся в осяянні й полишив прегарні краї, що їх він сотворив для айнурів; вони ж рушили слідом.

І на краю Порожнечі Ілуватар мовив до них:

— Узріть Музику вашу!

І він явив їм видіння, і дав зір тим, хто доти мав лише слух; і айнури угледіли перед собою новий видимий Світ, що у вигляді кулі вибруньковувався з Порожнечі, живився нею, та був інакшим. І вони дивились і дивувались, а у Світі в той час почала розгортатися власна історія, яка, здавалося їм, дише й росте. І певний час айнури дивилися мовчки, а тоді Єдиний заговорив знову:

— Узріть Музику вашу! Се спів ваш; кожен-бо знайде тут, у моему замислі, явленому вам, те, що вважатиме власним

винаходом або ж внеском. Ти ж, Мелкор, пізнаєш усі потаємні думки свої та збагнеш, що вони — це тільки частка цілого, данина славі його.

І багато чого казав Ілуватар айнурам у той час, і оскільки кожен пам'ятав слова його та знав музику свою, то вони чимало довідалися про те, що минуло, що є і що постане, і лише кілька речей угаєно було від них. Але ні поокремо, ні спільно зібравшись айнури не здатні побачити всього; бо тільки Еру єдиному відоме майбутнє, бо в кожен епоху з'являється щось нове та непередбачене, без коріння в минулому. І сталося так, що у видиві Світу, яке поставало перед ними, айнури угледіли те, що зродилося не з їхніх думок. Так вони з подивом помітили прихід Дітей Ілуватара й оселю, їм уготовану; і зрозуміли, що, трудячись над музикою, брали участь у приготуванні цієї оселі, хоч і не відали, що музика їхня призначена ще для чогось, окрім як бути прекрасною. Бо Дітей Ілуватара лише він єдиний замислив, і народилися вони разом із третьою темою. У першій же, яку запропонував Еру, їх іще не було, тому жоден із айнурів не причетний до їхнього сотворення. Відтак, угледівши Дітей, айнури полюбили їх — особливо за цілковиту відмінність, дивність і волю, за те, що в них відобразилася нова грань духу Ілуватара та відкрилася ще якась часточка його мудрості, яку за інших обставин не пізнали би навіть вони.

А Діти Ілуватара — то ельфи і люди, Первородні та Послідовники. Обираючи серед усіх пишнот Світу, величних чертогів, просторів і коловоротних світил, Ілуватар оселив їх у Глибинах Часу поміж незчисленних зірок. І ця оселя — для тих, хто зважає лише на велич айнурів, а не на їхню подиву гідну вимогливість, або для тих, хто бере до уваги лише незмірні простори Світу, що їх ненастанно формують айнури, а не на ретельну точність, із якою вони облаштовують його зсередини, — могла би видатися маленькою; хоч, аби уявити все вповні, їм слід було б узяти цілу поверхню Арди за основу опори і так зводити її доти, доки шпиль вершини став би тоншим за голку. Та коли айнури узріли у видінні цю оселю й побачили, як там з'являються Діти Ілуватара, то думки і бажання наймогутніших звернулися до того місця. І головним поміж ними був Мелкор, так само як на початку він був найвеличнішим айнуром, котрий брав участь у творенні Музики. Він удавав (попервах навіть перед самим собою), наче бажає податися туди, щоб облаштувати домів-

ку на благо Дітей Ілуватара, долаючи веремії спеки та холоду, які через нього сталися. Одначе насправді замислив Мелкор підкорити своїй волі ельфів і людей, адже заздрих дарам, якими Ілуватар обіцяв наділити їх, і хотів сам володіти підданими та слугами, іменуватися Володарем і панувати над іншими.

Але й решта айнурів дивилася на цю оселю, розташовану на безмежних просторах Світу, що її ельфи називають Ардою — Землею. І серця їхні втішались світлом, і очі їхні, уледівши розмаїття кольорів, сповнювалися радістю, а рев моря змушував почувати щемливий неспокій. І поглядам їхнім відкрилися вітри та повітря, речовини, з яких було створено Арду: залізо, камінь, срібло та золото і ще чимало багатств — і з усього цього вода заслужила найбільшої похвали. Елдари кажуть, що у воді животрепетна луна Музики айнурів і понині бринить відчутніше, ніж деінде на цій Землі; й багато Дітей Ілуватара досі чують непогамовні голоси Моря, хоч і не цілком розуміють, до чого дослухаються.

І от до води звернув свої помисли той айнур, котрого ельфи звать Улмо і котрого Ілуватар навчив найкраще розумітися на музиці. На повітря та вітри зважив Манве, найбагатородніший із айнурів. Про структуру Землі подумав Ауле, якому Ілуватар дав знання й уміння ледве чи менші, ніж Мелкорові; проте насолоду і гордість Ауле черпає з подвижництва творення, зі створеної речі, а не з власництва чи панування; тому роздає, а не нагромаджує і, звільнений од турбот, щоразу береться за нову роботу.

І заговорив Ілуватар до Улмо, і мовив:

— Чи бачиш ти, як отут, у цьому маленькому володінні у Глибинах Часу, Мелкор пішов війною на твій уділ? Він наслав лютий холод незмірний, але не знищив краси твоїх водограїв, ані чистоти твоїх ставків. Узри сніг і вправну роботу морозу! Мелкор вигадав спеку та нестримний вогонь, але не висушив твоїх творінь, ані притлумив дорешти музики моря. Узри-бо висоту і пишноту хмар та вічнозмінні тумани; почувуй, як дощ шурхотить по Землі! Ті хмари мистецтво твоє наближають до Манве, друга твого улюбленого.

Тоді відказав Улмо:

— Воістину, Вода нині чарівніша, ніж уявлялася серцю моему, бо не моя потаємна думка породила сніжинку і не в моїй музиці було закладено шурхіт дощу. Я линутиму до Манве, щоби разом із ним вічно творити мелодії тобі на втіху!

І Манве, й Улмо від початку стали союзниками та найвірніше служили промислу Ілуватара.

Та не встиг Улмо домовити, не встигли айнури надивитися на видіння, як воно зникло й заховалося від їхніх поглядів; і здалося їм, що тієї миті відкрилося щось нове — Темрява, яку раніше вони відали тільки в думках. Однак краса видіння зачарувала айнурів, і вони заглибились у розгортання Світу, який там починав своє буття, і думи їхні сповнилися ним; попри те, що видиво зникло, історія не завершилась і не замкнулися кола часу. І дехто стверджував, ніби видива не стало якраз перед утвердженням Панування Людей і занепадом Первородних; тому-то, хоч Музика охоплювала все, валари не побачили на власні очі Пізніших Епох, або кінця Світу.

Занепокоїлись айнури; проте Ілуватар звернувся до них, мовивши:

— Знаю я прагнення ваше, щоб усе побачене сталося насправді, а не лише в думках; так само, як і ви постали, але й дещо по-іншому. Тому я кажу: Еа! Нехай Буде так! І пошлю я Пломінь Незнищений у Порожнечу, і буде він у серці Світу, і Буде Світ; і ті з вас, хто забажає, зможуть зійти туди.

І раптом айнури угледіли вдалині світло, схоже на хмару із живим огненним серцем; і зрозуміли вони, що то не просто видіння, що Ілуватар сотворив дещо нове: Еа — Світ, що Існує.

Отак і повелося, що декотрі айнури досі живуть обіч Ілуватара поза межами Світу; інші ж, і серед них найвеличніші та найясніші, з дозволу Ілуватара спустились у Світ. Але, чи то за велінням Єдиного, чи за покликом любові, силам айнурів звідтоді й надалі належало ввійти у Світ і обмежитися ним, і пробувати в ньому довіку, аж поки він стане завершеним, так що життя айнурів і Світу нерозривно сплелись. І тому наречено їх валарами, Силами Світу.

Однак, увійшовши в Еа, валари попервах здивувались і розгубилися, позаяк нічого з того, що вони бачили у видінні, ще не було, все от-от мало розпочатися, наразі безформне і темне. Бо Велична Музика була тільки плодом і розквітом думки в Чертогах Безчасся, а Видіння — тільки передвістям; і от опинилися вони на початку Часу, і збагнули, що Світ був лише передчутий і передспіваний, а їм судилось утілити його. Так у прадавні віки, яким загубився лік, розпочався тита-

нічний труд валарів на теренах безмірних і недосліджених пустель, і тривав він доти, доки у Глибинах Часу серед просторих чертогів Еа настала та година і постало те місце, де було сотворено оселю Дітей Ілуватара. І в трудах цих головну роль відіграли Манве, Ауле й Улмо; проте й Мелкор від початку брав у тім участь, і втручався у зроблене, і переінакшував його відповідно до власних бажань і намірів; і розпалив великі вогні. Тому, коли Земля була ще молодою та палахкотіла пломенем, Мелкор зажадав її і сказав іншим валарам:

— Це буде моє королівство; я проголошую його своїм!

Однак в умі Ілуватара Манве був братом Мелкора, й у другому наспіві, що зринув на противагу Мелкоровому дисонансу, йому було відведено головну роль; отож, Манве прикликав до себе безліч різноманітних духів, і вони спустилися на терени Арди, і допомагали йому стримувати Мелкора, щоби той не зумів остаточно завадити здійсненню творення і щоби Земля не вичахла передчасно. І Манве сказав Мелкорові:

— Володіння цього не привласниш злочинно, адже й багато інших трудилося тут не менше за тебе.

І зчинилася суперечка між Мелкором і рештою валарів; і цього разу Мелкор поступився й відбув до інших країв, і робив там, що йому заманеться; та бажання заволодіти Королівством Арди не полишило його серця.

І от прибралися валари у форму та колір; а тому що у Світ їх привела любов до Дітей Ілуватара, на котрих покладали надії, то уподібнилися вони до них, бачених у Видінні Єдиного, додавши хіба що величі та пишноти. До того ж, вони набувають подоби, керуючись радше знанням про Світ видимий, аніж про Світ істинний; не маючи в ній потреби, користуються нею так, як ми вбранням: оголившись, ми не перестаємо бути собою. Тому валари й можуть, за бажанням, ходити неприкритими, і тоді навіть елдари не здатні чітко усвідомити їхньої присутності, хоча б ті й знаходилися поблизу. Та, прибираючи земної форми, декотрі валари уподібнюються до чоловіків, а інші — до жінок; так велять їм різні ества, які кожен утілює у своєму виборі, проте вибір той — не випадковий. Адже і серед нас чоловіка чи жінку можна розпізнати за одягом, але не одяг визначає їхню відмінність. Однак подоби, в які вбираються Великі, не завжди нагадують образи королів і королев Дітей Ілуватара; бо іноді вони

можуть зодягатись у власні думки, втілюючи їх у величних і страхітливих формах.

І от валари згуртували довкола себе чимало соратників, і слабших, і таких, котрі могутністю ледве чи поступалися їм самим, і всі вони спільно трудилися, впорядковуючи Землю та приборкуючи її бентегу. Мелкор же побачив зроблене, побачив валарів, котрі походжали по Землі як сили видимі, вбрані в одіж Світу, чудові, розкішні та блаженні на вигляд, побачив, що Земля стає садом, їм на втіху, бо бентега її впокорилась, — і все це стократ помножило заздрість його. Тоді він також набув видимої подоби, та норів і лють, яка пала-ла в нім, зробили її похмурою і жахливою. І рушив Мелкор на Арду, могутніший і величніший за будь-кого з валарів, мовби гора, що пробивається з моря і вершечком своїм простромлює хмари, мовби гора, скута льодами та коронована димом і полум'ям; і очі його палали, як жар, то спопеляючи, то пронизуючи смертельним холодом.

Так розпочалася перша битва валарів із Мелкором за володарювання на Арді; та про ті колотнечі ельфам відомо мало. Бо сказане тут походить від самих валарів, із котрими елда-ліе розмовляли на землі Валінору і котрі наставляли їх; а валари неохоче розповідали про війни до приходу ельфів. І все ж елдари розказують, що валари, всупереч Мелкорові, завжди прагнули впорядкувати Землю й підготувати її до приходу Первородних. Вони творили сушу, а Мелкор нищив її; закла-дали низини — а Мелкор знову їх підносив; зводили гори — Мелкор же вганяв їх у діл; наливали моря — а Мелкор їх роз-хлюпував; і ніщо не мало спокою та не могло тривко зроста-ти, бо, тільки-но валари розпочинали працю, Мелкор нищив чи псував зроблене. А все-таки труди їхні не звелися нанівець; бо хоч ніде, в жодному твориві, воля та намір валарів не вті-лилися повністю, а всі речі за кольором і обрисами дещо відрізнялися від первинного замислу, Земля все-таки поволі набула форми і сталості. І так у Глибинах Часу серед безлічі зірок нарешті постала оселя Дітей Ілуватара.